

muzeju. O začetkih njegovega raziskovalnega dela v domačem okolju je v kontekstu življenja in širših družbenih razmer (vojne) spregovorila Dolenčeva rojakinja iz Poljanske doline, ddr. Marija Stanonik.

Osrednji del dogodka je bilo predvajanje skrajšanega filmskega intervjuja, ki ga je z Janezom Dolencem leta 2005 posnel dr. Naško Križnar. Rdeča nit filmske pripovedi, v katero so vtikani Dolenčevi prvoosebni spomini na različna življenjska obdobja, poklicno in raziskovalno delo, je košnja na strmih bregovih Starega vrha. Tudi ko je Dolenc že učiteljeval v Tolminu, se je ob začetku šolskih letnih počitnic vselej vračal v svoj domači kraj, Četeno Ravan, in pomagal pri tem težkem, nekaj tednov trajajočim kmečkem delu. Hkrati je v vlogi raziskovalca s fotoaparatom in z beležko v roki dokumentiral vse, kar je bilo s tem delom povezano: od orodja, postopkov, značilnih jedi, do šeg, navad in druženja ob počitku. Film je dopolnjen s fotografskimi utrinki in z drugimi dokumenti iz Dolenčevega arhiva.

Nato je besedo prevzela Polonca Kavčič iz novogoriške knjižnice, ki je o Dolenčevi bibliografiji leta 2005 napisala obsežno diplomsko nalogo. Celotna Dolenčeva bibliografija šteje več kot 300 enot, zato je izpostavila le najpomembnejše. Najštevilčnejše so objave s področja slovstvene folkloristike in etnologije. Že kot študent je prejel študentsko Prešernovo nagrado za diplomsko delo *Narodno blago severnega poljanskega narečja*, objavljal je gradivo in številne članke o slovenski slovstveni folklori, uredil je štiri monografske zbirke pravljic in povedk: *Pripovedke z Martinj Vrh* Ivana Tuška (1986), *Tolminske pravljice* (1989), *Zlati Bogatin* (1992) in *Kres na Grebljici* (2000); za slednjo je sam zbral gradivo. Besedno izročilo, kot so pripovedi, pesmi, pregovori, idr., je vpletal tudi v obravnave etnološke, socialne in materialne kulture na Tolminskem in v Poljanski dolini (o košnji, hribovski bali, pustovanju, planšarjenju, pastirovanju, koparjenju ...). Njegova bibliografija pokriva tudi področja zgodovine, literarne zgodovine, jezikoslovja in drugih strok, npr. monografiji o Francetu Bevku in Simonu Gregorčiču, gesla za *Primorski biografski leksikon*, prispevki o narečnih govorih, članki o

Tolminskem puntu. Pomembno je njegovo uredniško delo (npr. 2. in 3. knjiga *Tolminskega zbornika*, *Potresni zbornik*, 1. in 2. zvezek *Zbranih del Ivana Preglja*). Dolenc je ves čas spremljal aktualno kulturno dogajanje, pisal je o lokalnih kulturnikih in umetnikih, tudi folklornih, objavil je tudi nekaj lastnih literarnih prispevkov.

Dr. Barbara Ivančič Kutin (ISN ZRC SAZU) je predstavila Dolenčev poseben raziskovalni projekt, povezan z njegovim pedagoškim delom: ta je kontinuirano potekal vse od leta 1957, ko je začel poučevati na tolminskem učiteljskišću (pozneje gimnaziji), pa vse do njegove upokojitve leta 1987. Vsa leta je namreč sistematično zbiral gradivo, ki so ga v narečju in z vsemi dokumentarnimi podatki v svojem domačem okolju zapisovali dijaki za obvezne domače naloge. S tem je profesor številnim generacijam dijakov (med njimi mnogim bodočim učiteljem) privzgal spoštljiv odnos do slovenske slovstvene in etnološke dediščine. K dijaškemu gradivu je sproti dodajal tudi lastne terenske zapise in vsakovrstne objave (v časopisih, šolskih glasilih ipd.). Zbirka je sistematičen presek časa treh desetletij in omogoča zasledovati življenje, spreminjanje pa tudi odmiranje slovstvene in etnološke dediščine na širšem Tolminskem in drugod, od koder so prihajali dijaki (Vipavsko, Goriško, Cerkljansko, Idrijsko, posamezni kraji na Gorenjskem). Večina tega gradiva je digitalizirana, kar je dragocena pridobitev za arhiv Inštituta za slovensko narodopisje; manjši del (Vipavska dolina) je Dolenc shranil v Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.

Zaradi skrajnih zimskih vremenskih razmer, ki jih je povzročila orkanska burja na Primorskem, nagradenec Janez Dolenc žal ni mogel priti na prireditev. Zato so nas z obiskom toliko bolj razveselili njegovi sorodniki iz Poljanske doline, s katerimi so udeleženci etnološkega večera na koncu sproščeno poklepetali. Gimnazijski profesor Janez Dolenc je preminul 4. aprila 2012. Slovensko etnološko društvo je s tem izgubilo svojega dolgoletnega člana, stroka pa zavzetega in doslednega zbiralca in raziskovalca slovstvene in etnološke dediščine. Vsem njegovim najbližjim izrekamo iskreno sožalje.

NEKAJ O OHRANJANJU IN OSVETLJEVANJU ETNOLOŠKE STAVBNE DEDIŠČINE NA GORENJSKEM

Pet desetletij in pol bo minilo, ko sem kot študentka etnologije začela prihajati v ta prostor, da bi z etnološkimi tipalkami spoznavala njegove značilnosti in zanimivosti. Začela sem v škofjeloškem hribovju, v Poljanski dolini, kot članica interdisciplinarne terenske skupine škofjeloškega muzeja, ki jo je vodil tedanji ravnatelj muzeja, umetnostni zgodovinar Andrej Pavlovec. V *Loških razgledih* je izšel moj prvi članek. Tudi v svoji diplomski nalogi sem predstavila materialno kulturo tega prostora. Gorenjski muzej v Kranju, tedaj imenovan Mestni muzej Kranj, je leta 1956 pridobil prvega kustosa za etnologijo. Vanda Stefanciosa je

bila prva, za njo je prišla Eva Rudolf, po treh letih, leta 1959 je to delovno mesto pripadlo meni. Takrat si nisem mogla predstavljati, da se bo zgodil današnji dan, to je, zbor etnološke srenje pa izbranih strokovnjakov drugih strok, ki so prišli, da izmenjajo svoja spoznanja o etnoloških, zgodovinskih, narečnih značilnostih gorenjskega prostora.

Vse od Tuhinjske doline, Kranjskega polja do Jezerskega, doline Besnice, Bleda, Bohinja in Gornjesavske doline se je razprostiralo moje delovno območje. Zbirko je bilo treba šele ustvariti. Nadaljevala sem zbiranje, evidentiranje in fotografsko doku-

* Anka Novak, univ. dipl. etnol. in slovenistka, kustosinja etnologinja v Gorenjskem muzeju v Kranju med letoma 1959 in 1992. 1000 Ljubljana, Zaloška 10, E-naslov: anka.novak@gmail.com

Knofelnov stan pred obnovo.

Foto: Saša Roškar, Goreljek na Pokljuki, 26. 6. 2006

Praznovanje 15. obletnice odprtja muzeja Oplenove hiše.

Foto: Tatjana Dolžan Eržen, Studor v Bohinju, 24. 6. 2006

mentiranje etnološkega gradiva na terenu, delo, ki sta ga začeli moji predhodnici. To je bilo neke vrste sondažno spoznavanje terena, ki je bilo dragoceno izhodišče pri poznejšem bolj poglobljenem raziskovalnem delu. Kar same od sebe so se ponujale teme, tudi etnološko zaokrožena področja, ki jih je bilo treba n-drobneje obdelati. Skoraj desetletje sem bila edina etnologinja na Gorenjskem, če odštejem časovno sicer epizodno, a intenzivno delovanje dveh etnologov v škofovškem muzeju – Ivana Sedeja in Aleša Mrzela, v kamniškem muzeju je nekaj let pozneje intenzivno zastavila še Majda Fister. S Škoparjevo hišo v Škofji Loki in z lesenimi kaščami iz Tuhinjske doline v Kamniku so bila udeležena tedanja razmišljanja o slovenskem muzeju na prostem. Pozneje so oživela taka prizadevanja še v kranskem zavodu za spomeniško varstvo; Vladimir Knific je brez upa zmage pri ohranjanju spomenikov ljudskega stavbarstva *in situ* prestavil dve leseni sitarski hiši v kompleks gradu Brdo. Pred dvajsetimi leti je slovenska strokovna srenja ob sodelovanju strokovnjakov iz sosednjih alpskih dežel zavzeto razpravljala o nujnosti muzeja na prostem, slovenskem skansnu, in regionalnih muzejih na prostem. Velika pokrajinska raznolikost slovenskega ozemlja in bogastvo stavbnih oblik, ki že v gorenjskem prostoru to raznolikost poudarjajo, je bila tudi tedaj vzrok za razhajanja znotraj stroke. Prizadevanja, da bi izbrano stavbno gradivo imelo svojo izvorno funkcijo v izvornem okolju, so bila v obdobju globalizacije na veliki preizkušnji. Izbrani primeri stavbne dediščine pa tudi izbrani spomeniki so s predelavami izgubili strokovno načrtovano funkcijo v svojem okolju. Bohinjci še desetletja po drugi svetovni vojni niso zaupali izdelave načrtov za obnovo hiš in novogradenj zunanjim načrtovalcem, obračali so se povečini na domače gradbeno podjetje in domače stavbenike. Zato so tudi posodobljene bohinjske hiše ohranjale duha domačega stavbnega izročila. Drugače je bilo s planšarskimi zgradbami v planinah, ki so jih po vzgledih novih lastnikov ali prišlekov – zelo stran od izročila, tudi domačini preurejali v hišice za konec tedna. V lokalnem okolju je končno dozorelo spoznanje, da je treba ohraniti planšarski stan v njegovem naravnem okolju. Kar je uspelo pred desetletji arhitektu Vlastu Kopaču na Veliki planini, se zdaj v Bohinju, na senožetni planini Goreljek, obeta tudi mladi konservatoriki Saši Roškar pri ZVKD v Kranju. Ob sodelovanju

domačinov prav zdaj ureja Knofelnov Stan na Spodnjem Goreljeku, senožetni planini Koprivnikarjev. Tone Cevc, ki je svoje življenje posvetil problemu izvora planšarskih zgradb na visokih planinah v Kamniških in Julijskih Alpah, bi bil gotovo vesel, če bi se stanu na Goreljeku pridružil še stan »na kobilah« z visokih bohinjskih planin. Spomeniška služba v Kranju živo deluje. Prav v zadnjem času je Mojca Tercelj Otorepec dosegla razglasitev Blagnetove hiše v Šenčurju za etnološki spomenik.

Ljudsko stavbarstvo je zelo pomembna sestavina ljudske kulture in načina življenja. Je odraz naravnih pogojenosti, stavbarske spretnosti, določene estetike pri izoblikovanju stanovanjskih pa tudi gospodarskih zgradb, odraz vzorov in tradicije, stanovanjske kulture in gospodarskih potreb, pa tudi odraz socialnih pogojenosti in gmotnih zmogljivosti v določenem času in prostoru. Sredi preteklega stoletja so bile v naravi še vidne velike razlike ob pogledu na domove v gruntarskih in revnejših kajžarskih območjih vasi. Podkoren je bil npr. skoraj tak, kakšnega so videli zadnji vozarji na poti čez Korenski prelaz. V sklenjenem nizu so se vzdolž stare tovorniške in kasneje vozarske poti čez Korenski prelaz vrstili domovi premožnih kmečkih gospodarjev z reprezentativnimi fasadami hiš, ki so oblikovale podobo glavne vaške ulice. Pod njo pa so se na neugodnem zemljišču v grapi Krotnjeka stiskali skromnejši domovi vaške revščine. Še skromnejše so bile gostaške lesene bajte, npr. v okolici Kranja. Gospodarji so jih dajali v najem revnejšim domačinom, na ta na način so si zagotovili stalno delovno silo za pomoč na kmetiji. Pritlične ali pa nadstropne hiše kmečkih gospodarjev so se ne le s svojimi reprezentativnimi fasadami z bogatimi likovnimi poudarki, kot so: dekorativno klesani portali, okenski okviri s kovanimi okenskimi mrežami, tudi stenski poslikavami, ampak tudi po notranji členitvi hiše, velikosti zgradbe in prostorov zelo izrazito razlikovale od kajžarskih, še zlasti pa od gostaških hiš – te so bile glede na bivanjske razmere najbližje dvoceličnim planšarskim zgradbam na bohinjskih senožetnih planinah. Šenčurjani so npr. strašili svoje otroke: »Če ne boš delal, boš šel pa na ozare« – na obrobje vasi, kjer je bilo mesto za gostaške bajte.

Na križišču starih prometnih poti z gosto mrežo starih mest je bila Gorenjska izpostavljena vplivom iz ožje mestne okolice pa tudi kulturnim vplivom iz dežel na drugi strani Karavank. Prome-

tnost, bližina mest pa železarstvo – z močno razvitim rudarstvom in oglarstvom v preteklosti – so ob temeljni kmetijski dejavnosti pomembna sestavina tega prostora, ki je prinašala domačinom možnosti za zaslužek. Poti in mesta so omogočali tudi odprtost v širši fizični in kulturni prostor, od koder so prihajale nove pobude v način življenja in gospodarjenja. Gorenjska kmečka hiša velja za naprednejšo obliko hiše, ki je zlasti s členitvijo prostorov v pritličju vplivala na razvoj stanovanjskih stavb v osrednjem slovenskem prostoru. Svojsko je njeno oblikovno bogastvo v njeni zunanji in notranji podobi. K nadrobnejšim raziskavam privablja umetnostne zgodovinarje, arhitekte in etnologue: Cene Avguštin in Ivan Sedej sta predvsem kot raziskovalca prispevala svoj delež k poznavanju gorenjske kmečke hiše. Olga Zupan kot ravnateljica Zavoda za spomeniško varstvo v Kranju in njeni sodelavci: Peter Fister, Vladimir Knific, Silvester Gaberšček so v moji eri prispevali vsak svoj pomemben delež pri ohranjanju, spomeniški in muzejski obravnavi in reševanju izbranih hiš in domov, jih z odkupi zavarovali in ohranili njihovo mesto v izvirnem okolju. Sama sem sodelovala le pri notranji opremi nekaterih takih hiš. Jenkova kasarna na Zgornjem Jezerskem, srednjeveški hospic ob tovorni poti, ki je stoletja pomenila najpomembnejšo trgovsko pot za trgovino s soljo, Liznjekova hiša v Kranjski gori, ob kateri se je stekal tovorniški in pozneje vozarski promet čez Korenski prelaz, Pocarjeva domačija v dolini Radovne, Oplenova hiša pod Studorom v Bohinju, ki predstavlja značilno bohinjsko obliko stegenenega doma, Budnarjeva hiša v Zg. Palovčah in spomeniški kompleks v povezavi z Železarskim muzejem na Jesenicah so objekti, ki so obrodili svoj sad in nagradili organizacijske in strokovne napore sodelavcem kranjskega zavoda za spomeniško

varstvo. Izredna vloga železarstva in načina življenja v njegovih okvirih ima na Gorenjskem dostojno predstavitev ob Kovaškem muzeju v Kropi in delujočem kovaškem objektu – vigenjcu. Izredna vloga gorenjskega čebelarstva – še v 18. stoletju se v Mojstrani omenja celo dajatev v čebelah, med in vosek so s Kranjskega tovorili gorenjski tovarniki na Koroško – je kompleksno predstavljena v Čebelarstvu muzeju v Radovljici. Če prištejemo še literarnozgodovinske spomenike, ki so hkrati tudi etnološki spomeniki, to je, Prešernovo hišo v Vrbi, Čopovo hišo v Žirovnici ter Finžgarjevo rojstno hišo v Doslovčah, se moremo zadovoljiti z dejstvom, da so posamezni izseki iz spomeniškega tkiva le ohranjeni. Finžgarjeva hiša je s svojo notranjo opremo tudi spomenik stari tkalski dejavnosti v teh krajih. Ovčarstvo v Karavankah in v drugih gorenjskih gorskih območjih je bilo osnova izdelovanju volnenega in polvolnenega blaga, dejavnosti, ki je prerasla v suknarsko industrijo na Zgoši pri Begunjah.

Po načrtih izdelana vaška sirarna v Stari Fužini v Bohinju iz leta 1883, ki je zrasla v eni od največjih bohinjskih pašnih srenj, je spomenik zgodnjemu kmečkemu združenstvu, bohinjskemu sirarstvu, in hkrati prostor, kjer je od junija leta 1971 urejen bohinjski Planšarski muzej. Nekakšen povzetek mojih prizadevanj pri reševanju in osvetljevanju gorenjskega ljudskega stavbarstva je bila ob odhodu iz muzeja razstava Spomeniki kmečkega stavbarstva na Gorenjskem, dvajset let poprej pa razstava Kmečka naselja in arhitektura v Dolini; umetnostnozgodovinsko predstavitev gradiva je za razstavo prispeval Cene Avguštin. Plod terenskih raziskav tega bogatega in vsebinsko sporočilnega gradiva je tudi dokumentarni film Kmečka naselja in arhitektura v Dolini, ki je nastal v filmski realizaciji Naška Križnarja.

ETNOLOGIJA IN SLOVENSKE POKRAJINE: GORENJSKA

Strokovni posvet SED

Slovensko etnološko društvo je 16. in 17. februarja 2012 v Dvorski vasi pri Radovljici pripravilo peti strokovni regijski posvet z naslovom Etnologija in slovenske pokrajine: Gorenjska. Posvet sta pripravila programski odbor v sestavi: prof. dr. Janez Bogataj, doc. dr. Mojca Ravnik, dr. Bojan Knific, doc. dr. Jože Hudales, mag. Marjetka Balkovec Debevec, na začetku še izredni prof. dr. Naško Križnar z vodjo Mojco Tercelj Otorepec, in organizacijski odbor v sestavi: mag. Tita Porenta – vodja, Ana Beno in Anja Serec Hodžar.

V dveh dneh se je zvrstilo 23 referentov z različnih strokovnih etnoloških področij, vključili pa smo tudi nekatere goste z drugih področij. K sodelovanju smo tako povabili zgodovinarja dr. Borisa Golca, ki nam je v uvodu predstavil Kako smo Slovenci postali Gorenjci, Dolenjci, Štajerci, Prekmurci, Korošci in Primorci. Celoten posvet smo razdelili na štiri različne sklope s posebnim dodatkom. V prvem so referenti (doc. dr. Jože Hudales, dr. Petra Leben Seljak in prof. dr. Alojz Demšar ter izredni prof. dr. Vito Hazler) predstavili zgodovinske in etnološke vidike preučevanja

pokrajin na Slovenskem. V drugem sta bili v ospredju naravna in kulturna dediščina Gorenjske (s Triglavskega narodnega parka: Tea Lukan Klavžar; o planšarstvu na planini Krstenica: Špela Ledinek Lozej; kmečko poslikano pohištvo: mag. Tatjana Dolžan Eržen; o zbirkah obrti v Loškem muzeju: Mojca Šifer Bulovec). V tretjem sklopu so se predstavile na Gorenjskem delujoče organizacije, ki se s svojimi programi povezujejo z etnološko stroko. Tako so svoje delo predstavili predstavniki regijskih razvojnih agencij: za BSC Kranj: Franja Gabrovšek Schmidt; za Ragor Jesenice: Klemen Klinar; za Soro v Škofji Loki: Katka Žbogar. Hkrati je Jana Bešter predstavila še biografski leksikon Gorenjcev in portal Kamra.

Sledil je poseben dodatek, v katerem smo tri referentke predstavile izvedene naloge in projekte Slovenskega etnološkega društva, in sicer evidentiranje zasebnih in društvenih zbirk na Gorenjskem (mag. Tita Porenta), delovno skupino za konservatorstvo pri SED s poudarkom na Gorenjski (Mojca Tercelj Otorepec) in nesnovno kulturno dediščino Gorenjske ter vzpostavitev registra

* Mojca Tercelj Otorepec, univ. dipl. etnol. in univ. dipl. soc. kulture, konservatorska svetovalka, ZVKDS, OE Kranj, 4000 Kranj, Tomšičeva ulica 7, E-naslov: mojca.otorepec@zvkd.si